

Pukovnik dr LJUBOMIR PETROVIC

PRIVREDNI SISTEM SFRJ U OPŠTENARODNOM ODBRAMBENOM RATU

UVOD

Samoupravni privredni sistem SFRJ egzistira već pune tri decenije u uslovima krupnih društveno-ekonomskih protivurečnosti savremenog sveta, postojanja antagonističkih vojnopoličkih blokova, neoimperijalizma i političkog hegemonizma. Svoju istorijsku neminovnost, vrednost i snagu primera odnosno pojave koja ukazuje na mogućni trend razvoja društveno-ekonomskih odnosa čovečanstva u poslednjim decenijama XX i prvim decenijama XXI stoleća, treba da pokaže, pored ostalog, i kroz odbranu svojih dostignuća. On to čini u procesu redovnih mirnodopskih odbrambenih priprema, na osebujuć način, kako je to legendarni vođa jugoslovenske socijalističke revolucije definisao još 1947. godine neprevaziđenom maksimumom: „Radimo i gradimo kao da će sto godina biti mir, a spremajmo se kao da će sutra izbiti rat!” Za razliku od mnogih privrednih sistema u dosadašnjoj istoriji klasnog ljudskog društva, koji su svoje unutrašnje protivurečnosti i antagonizme veoma često razrešavali ratom, samoupravnom privrednom sistemu SFRJ tuđ je rat kao sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova ili razrešavanje unutrašnjih antagonizama, jer je njegova međunarodna dimenzija determinirana koncepcijom aktivne i miroljubive koegzistencije naroda i država sa različitim društveno-ekonomskim uređenjem. S obzirom na protivurečne tendencije koje se manifestuju u njegovom okruženju, a posebno u čestoj aplikaciji politike s pozicija sile i ekonomsko-političkih pritisaka, samoupravni privredni sistem SFRJ je objektivno primoran ali i odgovoran pred samim sobom i pred istorijom da, pored ostalog, brani svoju egzistenciju i svoje tekovine. Stoga najšire podruštvljavanje poslova odbrane zemlje i u sferi samoupravnog privrednog sistema SFRJ odražava u punoj meri Marksovu zamisao o naoružanom narodu u svim nje-

govim mnogostrukim delatnostima u procesu društvene reprodukcije. Radi toga opštenarodna odbrana SFRJ nije nikakva militari-zacija društva, kako se to ponekad i ponegde tumači van granica naše zemlje, već strategija mira, strategija odvrtačanja od agresije na našu zemlju. Jer, „svaka revolucija vredi onoliko koliko je u stanju da brani svoje tekovine” (Tito). Utoliko pre i više što danas postoji i primenjuje se i tzv. neoružana agresija, u formama i manifestacijama specijalnog rata, čiji su domen najčešće subjekti i objekti privrednog sistema, pomoću kojih se razarajuće deluje indoktrinacijom i infiltracijom na privredni sistem iznutra sa kraj-njim ciljem njegovog definitivnog uništavanja ili bar radikalnog potiskivanja sa međunarodne scene. Time su u savremenim uslovi-ma značajno prošireni već postojeći i poznati mnogostruki oblici i manifestacije klasičnog ekonomskog rata, kao najčešće prethodnice oružane agresije. Stoga pripremanje i osposobljavanje samouprav-nog privrednog sistema SFRJ za eventualni rat, koji bi Jugoslaviji mogao biti nametnut, predstavlja shodno odrednicama Ustava SFRJ i Zakona o udruženom radu, trajni i svakodnevni zadatak svih sub-jekata privrednog sistema. Ne remeteci normalan tok društvene reprodukcije, usmerene u pravcu intenzivnog stvaranja viška vred-nosti i njegove što pravednije raspodele, opštenarodna odbrana SFRJ postaje svakim danom sve više jedna od redovnih funkcija i zadataka svih subjekata društvenog sistema SFRJ. Od nekadašnje klasične državne funkcije, odbrana zemlje u našim uslovima postala je najšira društvena funkcija, potvrđujući na najsugestivniji način proces odumiranja države i u ovoj, jednoj od njenih najdelikatnijih sfera. Pedesetih godina ovaj proces odumiranja države započeo je u ekonomskoj sferi, da bi reafirmacijom koncepcije opštenarodne odbrane sedamdesetih godina bio radikalno potvrđen i u sferi od-brane zemlje, čime je, po našem mišljenju, bila dostignuta prelom-na tačka ovog procesa, jedinstvenog u svekolikoj dosadašnjoj isto-riji ljudskog društva.

Definicija: Privredni sistem u ratu je celina produkcionih odnosa i institucija koji su preovlađujući u određenoj zemlji kroz period rata koji vodi. Koncipira se još u toku mira, u procesu red-ovnih odbrambenih priprema privrednih delatnosti odnosno pri-vrednog kompleksa u celini, a stupa na snagu parcijalnim ili ukup-nim merama i instrumentima još u toku neposredne ratne opasno-sti (konverzija), traje u toku celog perioda rata, a završava se u procesu rekonverzije, tj. prelaska privrede sa ratnog na mirnodop-ski kolosek (koji obično traje nekoliko meseci, pa i godinu dana po okončanju rata, u zavisnosti od stepena podređivanja privrede rat-nim materijalnim naporima). U stručnoj literaturi i u praktičnim merama privredni sistem u ratu se često poistovećuje sa ratnom eko-nomikom i ratnom privredom. Privredni sistem u ratu praktično za-počinje etapom *privredne mobilizacije*, a završava se etapom *demo-*

bilizacije privrede, shvaćenim u smislu kako se tretiraju u teoriji i praksi ratne ekonomike.

Opšte karakteristike ratne ekonomike relevantne za privredni sistem: Za razliku od mirnodopske, ratnu ekonomiku karakterišu:

- mobilizacija svih privrednih izvora i sredstava radi zadovoljavanja ratnih materijalnih potreba, pa i po cenu apsolutnog i relativnog osiromašavanja zemlje;

- preraspodela nacionalnog dohotka u korist oružanih snaga i vođenja rata;

- jače izraženo centralizovano planiranje i dirigovano rukovođenje privredom od strane državnih organa;

- povećanje proizvodnje ratnog materijala na račun sve ostale proizvodnje;

- snažnija disproporcija između robnih i novčanih fondova zbog preorijentacije sa tržišnog na vantržišni asortiman;

- administrativna ograničenja u svim sferama privrednog sistema (proizvodnja, raspodela, razmena i potrošnja).

Prelazak sa mirnodopske na ratnu ekonomiku je izv naredno složen i delikatan organizaciono-tehnološki proces, koji ima radikaln uticaj na karakter i fizionomiju privrednog sistema zemlje.

Privredni sistem uopšte u ratu: Dosadašnja iskustva pokazuju, bez obzira da li su u pitanju kapitalističke ili socijalističke zemlje, da privredni sistem u ratu ima naglašen administrativno-centralistički karakter. Povećana uloga državnog aparata u privrednom kompleksu manifestovala se stvaranjem specijalizovanih i vrlo autoritativnih organa. U Nemačkoj je ukazom od 17. marta 1940. godine osnovano „Ministarstvo Rajha za naoružanje i municiju“, na čelu sa dr Fricom Totom, u koje se naredbom od 7. maja 1942. godine uklapa i „Uprava za vojnu privredu i naoružanje“ iz OKW (Oberkommando der Wehrmacht). U cilju koncentracije proizvodnje i mobilizacije privrede zatvoreno je oko 7.000 sitnijih preduzeća i radnji, a njihove mašine i radna snaga prebačeni su u velike fabrike značajne u proizvodnji ratnog materijala. Karakteristično je istaći da je od sredine 1943. godine izvršena određena decentralizacija upravljanja privredom i primenjene specifične forme međuindustrijske saradnje, osnivanjem odbora i krugova. Odbor je bio sastavljen od predsednika upravnih odbora pojedinih fabrika i državnih službenika iz privrednih resora. Sva preduzeća koja su izrađivala polufabrikate i kooperirala sa finalnim kapacitetima obrazovala su skupa sa fabrikama koje su bile pod odborom jedan *krug*, čije je rukovođenje takođe bilo mešovito. Odbori i krugovi imali su velika ovlašćenja i za razliku od prvog svetskog rata i perioda drugog svetskog rata od 1. septembra 1939. do 1. marta 1942. godine, u upravljanju privredom pretežnu ulogu imala su civilna lica.

U SAD je uoči drugog svetskog rata formirana Uprava ratne mobilizacije (Office of War Mobilization), koja je 1942. godine promenila ime u Upravu ratne mobilizacije i rekonverzije (Office of War Mobilization and Reconversion), a ova je kasnije preformirana u Ured za odbrambenu mobilizaciju (Office of Defense Mobilization). Nova specijalna ovlašćenja dobile su razne ustanove, kao Uprava za odbrambenu proizvodnju (Defense Production Administration) i Ured za izvore nacionalne bezbednosti (National Security Resources Board), čiji je osnovni zadatak bio koordinacija delatnosti ministarstava u mobilizaciji industrije. Ustanovljavanjem vanrednih ratnih državnih ureda (War emergency agencies) pri Predsedništvu vlade SAD čitava proizvodnja i raspodela stavljene su pod državnu nadležnost. Njima su u tom pogledu pružili značajnu pomoć različiti komiteti. Zaveden je i sistem regulisanja cena preko Office of price Administration. Na osnovu Zakona o zajmu i najmu vršena je realizacija pomoći saveznicima preko Ureda za zajam i najam (Office of Lend-Lease Administration), osnovanog oktobra 1941. godine.

Velika Britanija je za vreme drugog svetskog rata ustanovila niz novih ministarstava sa širokim ovlašćenjima, kako bi mogla da diriguje proizvodnjom i kontroliše promet prema ratnim potrebama, tako da je državna uprava raspolagala sa 3/4 tekuće proizvodnje i 9/10 finansijskih sredstava. U cilju maksimalne mobilizacije privrednih resursa osnovano je Ministarstvo ishrane — za obezbeđenje zaliha hrane, podrazumevajući i uvoz i izvoz; Ministarstvo energetike — za obezbeđenje uglja i nafte; Ministarstvo snabdevanja — za obezbeđenje strategijskih sirovina i uređaja za rat; Ministarstvo proizvodnje — radi koordinacije rada raznih industrijskih grana; Ministarstvo vojnog transporta — radi usredsređivanja kontrole nad pomorskim i suvozemnim saobraćajem; starom Ministarstvu trgovine i industrije (Board of Trade) povereno je snabdevanje civilnog stanovništva, regulisanje cena i nadzor nad uvozom i izvozom. Osnovano je i državno trgovačko preduzeće (United Kingdom Commercial Corporation) koje je razvilo izvanredno intenzivnu aktivnost, postavilo filijale u 15 savezničkih i neutralnih država, apsorbujući sav spoljnotrgovinski promet. Početkom drugog svetskog rata osnovano je i Ministarstvo za ekonomsko ratovanje (Ministry of economic Warfare), koje je imalo zadatak da proučava i otkriva slabe tačke u ekonomikama Sila osovine, a pre svega Nemačke. U fabrikama su postepeno obrazovani *proizvodni komiteti*, sastavljeni od podjednakog broja predstavnika radnika i fabričke uprave, na čelu sa predsednikom iz sastava fabričke administracije. Ovi komiteti stvoreni su najpre u državnim fabrikama, a kasnije i u ostalim.

U cilju maksimalne mobilizacije privrede i njenog podređivanja ratnim ciljevima u SSSR je već 1941. godine preuređen državni aparat. Pored postojećih, stvoreno je 5 novih komesarijata za ratnu industriju: Narodni komesarijat za municiju (*Нарком для боепри-*

пасов), Narodni komesarijat za naoružanje (*Нарком для вооружения*), Narodni komesarijat za avioindustriju (*Нарком для авиопромышленности*), Narodni komesarijat za tenkovsku industriju (*Нарком для танковой промышленности*) i Narodni komesarijat za minobacačko naoružanje (*Нарком для мино мётного вооружения*). U toku drugog svetskog rata u SSSR je bilo 76 saveznih ministarstava, a državni aparat je brojao 11,400.000 ljudi, tj. oko 15% od ukupnog tadašnjeg broja stanovnika. Brojno stanje državnog aparata približilo se na taj način ukupnom broju vojnika Crvene armije tokom rata, koji je iznosio 12,500.000 vojnika i starešina. Već 29. juna 1941. godine sovjetska vlada je usvojila Mobilizacioni plan narodne privrede za III kvartal 1941. godine, koji je predviđao povećanje ratne proizvodnje za 26%. Time je bio učinjen osnovni zaokret ka ratnoj ekonomici. Na osnovu predloga Državne planske komisije (*Госпланы*) sovjetska vlada je 16. avgusta 1941. godine usvojila Plan ratne ekonomike za IV kvartal 1941. i za celu 1942. godinu za Ural, Povolžje, zapadni Sibir, Kazahstan i srednju Aziju. Broj stanovnika na državnom snabdevanju hlebom i drugim namirnicama porastao je na 76,800.000 lica, što je iziskivalo poseban aparat u tom pogledu. Investicije u privredu SSSR tokom drugog svetskog rata iznosile su 113 milijardi rubalja. Sve ekonomske snage i izvori angažovani su godišnjim i tromesečnim planovima, pošto ratni uslovi nisu dozvoljavali privredno planiranje na duži rok. Ratni uslovi pogodovali su specifičnim manifestacijama privrednog sistema u licu RATNOG KOMUNIZMA (SSSR u periodu 1918 — 1920. godine), DRŽAVNOG KAPITALIZMA (SAD i zapadnoevropske zemlje u periodu 1939 — 1945. godine), ETATIZMA (SSSR u periodu drugog svetskog rata) i sl.

Ratovanje kao proces ogromne materijalne potrošnje i njegove konzekvence na karakter i fizionomiju privrednog sistema: Ratovanje, naročito u savremenim uslovima, predstavlja, pored ostalog, proces ogromne materijalne potrošnje. Samo jedna divizija kopnene vojske troši danas u proseku oko 700 tona materijala za 1 borbeni dan. Radi kompletnog materijalnog opsluživanja 1 vojnika u oružanim snagama potrebno je srednje razvijenoj zemlji oko 10 radnika u proizvodnji dobara i vršenju usluga. Sve ovo radikalno se reflektuje na strukturu proizvodnje u ratnim uslovima. U toku 1943. godine, u odnosu na 1940. godinu, proizvodnja ratnog materijala u SAD povećala se u sledećim razmerama: minobacača 270%, kamiona 490%, artiljerijskih oruđa 560%, aviona 590%, tenkova 680%, bazuka 2.150%, pušaka 2.230%, itd. Juna 1941. godine civilni sektor u SAD je trošio 80% od ukupne nacionalne proizvodnje, dok je za vojne potrebe odlazilo 20%. Septembra 1942. godine civilna potrošnja se smanjila na 45%, dok se vojna popela na 55%. U Nemačkoj je ovaj odnos bio još oštriji. Godine 1939. vojni sektor angažovao je 21,9% ukupnog rada, a civilni sektor 78,1%. Godine 1944. civilni sektor se smanjio na samo 25% rada, dok je vojni dostigao 75%.

Proizvodnja malokalibarnog oružja u Velikoj Britaniji imala je 1943. godine, prema 100% u 1939. godini, indeks 1.059, oklopna vozila 1.087, a malokalibarna municija čak 5.427. Ovako drastične promene u sferi ratne potrošnje i ratne proizvodnje izbacile su na površinu čitav arsenal konkretnih institucija, mehanizama, mera i instrumenata kojima se efikasno utiče na privredna kretanja u svakoj ratujućoj zemlji.

Klasični instrumenti ratnog privrednog sistema: Dosadašnja istorijska iskustva i poznavanje savremenih planiranih mera u sferi potencijalnog privrednog sistema ukazuju na postojanje sasvim decidiranih institucija, mehanizama, mera i instrumenata u ovoj sferi od kojih su najznačajniji: dirigovano privredno planiranje, racioniranje, kontigentiranje, radna obaveza, materijalna obaveza, rekvizicija, uvozno-izvozne dozvole, obavezni otkup, prioriteti, naturalna razmena, alokacija, predislokacija i sl. Njihovo korišćenje izaziva specifične društveno-ekonomske odnose u ratu, koji se i izražavaju u licu sasvim konkretnog privrednog sistema svake zemlje u ratu, koji, međusobno komparirani i analizirani imaju kako zajedničke karakteristike tako i individualne odlike.

Privredni sistem Jugoslavije u narodnooslobodilačkom ratu: Specifičnosti narodnooslobodilačkog rata i oružanog dela socijalističke revolucije u Jugoslaviji utisnuli su poseban pečat i privrednom sistemu Jugoslavije koji je stvaran i razvijan u tim uslovima. Iako nije tako nazivan, to je u suštini bio samoupravni sistem u svojoj širokoj skali od rudimentarnih do najrazvijenijih oblika. U oslobođenim mestima zapadne Srbije u jesen 1941. godine bila je veoma razvijena radnička samouprava, čak i u kapacitetima koji su bili privatno vlasništvo. Ovaj specifični samoupravni sistem privređivanja verifikovan je *Fočanskim propisima*, februara 1942. godine, i *Driničkim propisima*, septembra 1942. godine.

Među brojnim instrumentima privrednog sistema Jugoslavije u ovom periodu posebno mesto zauzima *narodnooslobodilački fond*, koji svojim nazivom, karakterom, akumulacijom i raspodelom najadekvatnije odražava suštinu ratnog privrednog sistema u kome je nastao. Za karakter privrednog sistema Jugoslavije koji će nastati završetkom drugog svetskog rata od značaja je pomenuti i *konfiskaciju imovine narodnih neprijatelja*, jer je ovaj instrument zaživeo upravo u toku egzistencije ratnog privrednog sistema, a veoma bio korišćen i u periodu administrativno-centralističkog ekonomskog sistema (1945—1950), naročito u njegovim prvim godinama.

Privredni sistem SFRJ u opštenarodnom odbrambenom ratu. Koncipiranje privrednog sistema naše zemlje za uslove eventualnog rata koji bi Jugoslaviji mogao biti nametnut ostvaruje se u procesu redovnih mirnodopskih odbrambenih priprema svih subjekata privrednog sistema.

U periodu *administrativno-centralističkog ekonomskog sistema* (1945 — 1950) u našoj zemlji odbrambene pripreme projektovale su

i potencijalni ratni privredni sistem koji je, manje ili više, bio pravi odraz tog i takvog mirnodopskog ekonomskog sistema. U takvim uslovima administrativno-centralističke mere i rešenja u sferi odbrambenih priprema odražavale su postojeći sistem produkcionih odnosa u nas. Šta više, administrativno-centralistički ekonomski sistem toga perioda, po svojim instrumentima, merama, mehanizmima i konkretnim institucijama, bio je de fakto i potencijalni ratni privredni sistem, s obzirom na veliku podudarnost njihovih instrumentarija. U takvim uslovima pronalaženje zajedničkog imenitelja između projekatnata privrednog sistema u miru i privrednog sistema u ratu bilo je relativno lako. Međutim, u periodu samoupravnog ekonomskog sistema ovi odnosi su se veoma multiplicirali, ali su zato postignuta dugoročna rešenja najkrupnijeg strategijskog značaja.

Samoupravni ekonomski sistem, inaugurisan sredinom 1950. godine, paralelno sa svojim razvojnim tendencijama od rudimentarnih do razvijenijih oblika, morao je dovesti i doveo je do radikalnih promena i u sferi koncipiranja potencijalnog ratnog privrednog sistema. Međutim, ovaj proces uobličavanja pretpostavljenog ratnog privrednog sistema SFRJ, koji bi kako po formi tako i po sadržini odražavao karakter društveno-ekonomskog sistema SFRJ u miru, teкао je sporo i u grčevima. To je i razumljivo, jer su sva dotadašnja iskustva pokazivala da ratni privredni sistem, bez obzira na karakter zemlje u kojoj se izražava, ima mnogo dodirnih tačaka sa administrativno-centralističkim rukovođenjem, jer se ono jednom javlja kao uzrok, a drugi put kao posledica ratnog privrednog sistema.

Zakon o narodnoj odbrani od 1969. godine reafirmisao je koncepciju opštenarodne odbrane, rođenu u toku narodnooslobodilačkog rata i oružanog dela socijalističke revolucije. Zahvaljujući njegovim strategijskim odrednicama da su svi subjekti samoupravljanja istovremeno i subjekti opštenarodne odbrane; da je odbrana zemlje ne samo dužnost nego i pravo; da svaki subjekt u našem društvu prevashodno sam sebe priprema za moguće ratne uslove, podružtvljavanje poslova narodne odbrane ne samo po širini nego i po dubini, doveli su do toga da najzad bude razrešena protivurečna situacija: pripremali smo se za odbranu samoupravnog sistema od mogućnog agresora, ali smo to činili na način koji bi značio povratak na instrumentarij i metodologiju administrativno-centralističkog ekonomskog sistema, prevaziđenog našim ukupnim društvenim razvojem.

Determinante privrednog sistema u eventualnom ratu bliže su date krajem 1972. godine u dokumentu Predsedništva SFRJ „Smernice za odbranu SFRJ od agresije“. U glavi V koja je posebno posvećena ovoj problematici se ističe da je naš samoupravni društveno-ekonomski sistem materijalna baza opštenarodne odbrane. Analogno tome on će nastaviti da funkcioniše i u ratnim uslovima. No-

sioci planiranja (osnovne organizacije udruženog rada, radne i druge organizacije; društveno-političke i ostale zajednice) planski će usmeravati proizvodnju, uslužne kapacitete i kapacitete društvenih službi, usklađivati odnose između potreba narodne odbrane i svih ostalih društvenih potreba. Radne organizacije su odgovorne da maksimalno koriste sva društvena sredstva za proizvodnju i za obezbeđenje svih vrsta usluga. Potrebe oružane borbe i drugih oblika otpora, čine osnovu planova i zadataka privrednih i društvenih delatnosti. Analogno Smernicama, sve strukture društveno-ekonomskog sistema moraju biti spremne da što brže i bezbolnije pređu iz mirnodopskog na ratno stanje.

Za trend koncipiranja privrednog sistema Jugoslavije u opštenarodnom odbrambenom ratu posebno su značajne odrednice novog Ustava SFRJ i saveznog Zakona o narodnoj odbrani od 1974. i Zakona o osnovama sistema društvenog planiranja i o društvenom planu Jugoslavije i Zakona o udruženom radu od 1976. godine. Ustav i Zakon definisali su opštenarodnu odbranu kao jedinstveni sistem organizovanja, pripremanja i učešća federacije, republika, pokrajina, opština, organizacija udruženog rada, mesnih zajednica, samoupravnih interesnih zajednica, društveno-političkih zajednica, društveno-političkih i društvenih organizacija, radnih ljudi i građana u oružanoj borbi i svim drugim oblicima otpora i u vršenju drugih zadataka od interesa za odbranu zemlje. Definisanje opštenarodne odbrane kao sistema upućuje na skladno ponašanje svih subjekata i komponenti odbrane u cilju optimalizacije sistema, tj. postizanje najvećih efekata najnižim materijalnim, fizičkim, umnim i drugim ulaganjima. Jedna klasična državna funkcija postaje u našim uslovima najšira društvena aktivnost, jer poslovi i zadaci iz domena narodne odbrane postaju jedna od redovnih funkcija svih subjekata društvenog razvoja u SFRJ, bez obzira na njihovo mesto u procesu društvene reprodukcije.

Prilikom preciznijeg određivanja karaktera i fizionomije privrednog sistema SFRJ u opštenarodnom odbrambenom ratu treba imati u vidu jednu činjenicu od najšireg teorijskog i aplikacionog značaja. Naime, sistem opštenarodne odbrane SFRJ je svojevrsni sistem u kome paralelno egzistiraju različiti podsistemi kao što su: oružane snage, civilna zaštita, služba OJOU, privredne delatnosti, društvene delatnosti i sl. U podsistemu oružanih snaga objektivno je izraženo prisustvo monocentrizma, dok su svi ostali podsistemi policentričnih konstitutivnih elemenata. Prilikom opšte analize sistema to nikako ne bismo smeli izgubiti iz vida.

U zakonu o osnovama sistema društvenog planiranja je utvrđeno da planovi samoupravnih organizacija i zajednica i planovi društveno-političkih zajednica sadrže zajedničke interese i ciljeve koji se, pored ostalog, naročito odnose i na „stvaranje materijalnih i drugih uslova za ostvarivanje i razvoj opštenarodne odbrane i društvene samozaštite“. Na osnovu ovlašćenja iz ovog Zakona, Sa-

vezno izvršno veće utvrdilo je 1978. godine metodologiju i minimum jedinstvenih pokazatelja za planiranje u oblasti opštenarodne odbrane. Zahvaljujući tome, došlo je do novog kvaliteta u tehnologiji planiranja u ratu i koncipiranja ratnog privrednog sistema. Nekadašnji direktivni pokazatelji iz planova viših nivoa (zahtevi za proizvodnju ratnih materijalnih i drugih sredstava i usluga) za vreme administrativno-centralističkog ekonomskog sistema, dobili su karakter potreba opštenarodne odbrane na nivoima svih društveno-političkih zajednica, koje se, kao početni impulsi i informacije uzimaju u obzir pri izradi samoupravnih planova osnovnih organizacija udruženog rada i radnih organizacija. Od nekadašnjeg dirigovanog ratnog planiranja koje je imalo administrativno-centralistički karakter, prelazi se na *susretno* planiranje u procesu koncipiranja privrednog sistema SFRJ u opštenarodnom odbrambenom ratu. Metodologija je u tom pogledu decidirana: izrada planova u privrednim delatnostima otpočinje izradom plana odbrane u osnovnoj organizaciji udruženog rada. Na taj način osnovna načela samoupravnog planiranja ugrađena su i u potencijalni ratni privredni sistem. Istini za volju treba istaći i neke limitirajuće faktore. Zakon o narodnoj odbrani utvrđuje da plan odbrane radne organizacije mora biti usaglašen sa planom odbrane opštine, a plan odbrane opštine sa planom odbrane šire društveno-političke zajednice.

U sferi *proizvodnje* dobara i vršenja usluga vrši se sledeća klasifikacija po grupama:

I. Proizvodi i usluge koji se moraju realizovati i u najtežim ratnim uslovima;

II. Proizvodi i usluge koji se mogu realizovati u ratu, i

III. Proizvodi i usluge koje ne treba realizovati u ratu odnosno čiju produkciju treba zabraniti.

Ovakvo opredeljenje omogućuje da svaki subjekt privrednog sistema relativno lako pronađe svoje pravo mesto u procesu društvene reprodukcije u ratnim uslovima. Prednja klasifikacija izaziva čitav niz problema, ne samo tehničko-tehnološke, organizacione i slične prirode, nego uslovljava znatnu intenzifikaciju problema i u ostalim sferama, a naročito u domenu raspodele. Naime, limitirajući faktori u sferi proizvodnje direktno se reflektuju na intenzitet i obim sticanja dohotka, pa su u tom pogledu neophodna dalja produbljenja istraživanja u smislu optimalizacije ratnog privrednog sistema.

U celini gledano postojeći mirnodopski privredni sistem SFRJ neće se menjati ni u uslovima rata. U zavisnosti od ratnih potreba primenjivaće se u većem stepenu mere koje su u mirnodopskim uslovima izuzetne, kada se takvim merama efikasnije rešavaju pojedini zadaci u vezi sa vođenjem rata. Osnovni principi samoupravljanja i tržišne privrede primenjivaće se i u uslovima rata. Međutim, povećaće se nadležnosti društveno-političkih zajednica na po-

dručju neposrednog regulisanja proizvodnog i prometnog procesa, kao i uslova prometa robe i usluga. Sistemom uvozno-izvoznih dozvola spoljna trgovina staviće se pod punu kontrolu federacije i republika.

Organi društveno-političkih zajednica, u pogledu zadovoljavanja svojih potreba u robama i uslugama, uspostavljaće sa osnovnim organizacijama udruženog rada i radnim organizacijama i u uslovima rata odnose na principima ugovaranja, sporazumevanja i komercijalnog poslovanja. Pri tome će postupati i po posebnim propisima koji u ratnim uslovima stupaju na snagu. Finansiranje organizacija udruženog rada u ratu vrši se na osnovu odgovarajućih mirnodopskih propisa, ukoliko nije drukčije određeno.

Posebnim normativnim aktima za vreme ratnog stanja (ili još u periodu neposredne ratne opasnosti) regulišu se promet robe, snabdevanje sirovinama, reprodukcijom materijalom, rezervnim delovima, lekovima i sanitetskim materijalom, robne rezerve i drugi izvori snabdevanja; promet i snabdevanje derivatima nafte; obezbeđenje zaliha i ograničenje potrošnje sirovina, reprodukcijom materijala i drugih sredstava od značaja za proizvodnju naoružanja i od posebnog interesa za opštenarodnu odbranu, obrazovanje i društvena kontrola cena, organizacija i funkcionisanje osiguranja imovine u ratu i drugo.

Ukoliko je, usled konkretnih ratnih uslova, onemogućena potpuna primena instituta *samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja* pri donošenju samoupravnih i društvenih planova razvoja i preduzimanju mera i akcija za njihovo ostvarivanje, planovi se donose uz maksimalno očuvanje tog principa, pridržavajući se uputstava i odluka nadležnih organa društveno-političkih zajednica i odluka organa upravljanja.

Na osnovu člana 317. Ustava SFRJ od 1974. godine, Predsedništvo SFRJ, na predlog Saveznog izvršnog veća, za vreme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti, donosi *uredbe sa zakonskom snagom* o pitanjima iz nadležnosti skupštine SFRJ. Sadržina većine ovih uredaba odnosi se na koncipiranje ratnog privrednog sistema SFRJ u opštenarodnom odbrambenom ratu.

Sfera *raspodele* veoma je značajna u ratnom privrednom sistemu. Posebnim propisom uređuje se način utvrđivanja i raspoređivanja ukupnog prihoda i dohotka i čistog dohotka, obračunavanje amortizacije, sprovođenje sanacije, obrazovanje i korišćenje sredstava rezervi i sredstava zajedničke potrošnje.

Složenost finansiranja društvene reprodukcije, njenih funkcija i drugih potreba u ratu zahteva jedinstven sistem banaka kojim se omogućava koncentracija svih raspoloživih sredstava privrede i građana za finansiranje prioriternih potreba i zadataka radi odbrane zemlje. Ovako složeni uslovi finansiranja nameću potrebu da se predvidi prilagođavanje pojedinih rešenja datih u mirnodopskom Zakonu o osnovama kreditnog i bankarskog sistema, koji ostaje na

snazi i u ratu, a kojima se postiže efikasniji i jednostavniji bankarski sistem, koncentracija raspoloživih finansijskih sredstava i njihovo usmeravanje gde je to najneophodnije, uz postojanje najnužnijih podataka o kretanju sredstava u bankama. Ogromne promene u sferi raspodele očituju se u činjenici što odbrana zemlje u ratu angažuje čak i do 75% narodnog dohotka, za razliku od mira, gde se to kreće između 3 i 8%, zavisno od zemlje i trenutne vojnopolitičke situacije u svetu.

Razmena u ratu ima određenih specifičnosti, diktiranih ratnim uslovima. U karakteru robno-novčanih odnosa, koji ostaju u celini, dolazi do određenih promena u smislu egzistiranja specifičnih hartija od vrednosti u licu bonova, doznaka, potrošačkih karata i sl., koji delimično, a nekada i u potpunosti zamenjuju novac. Ne isključuju se ni oblici prirodne razmene, naročito na tzv. privremeno zaposednutoj teritoriji, kako bi se na što manju meru svela ili potpuno eliminisala namera agresora da se uključi u privredni sistem Jugoslavije u cilju eksploatacije naših resursa za njegove potrebe.

U načelu, u ratnim uslovima zadržavaju se tzv. maksimirane cene, tj. nivo cena zatečen u trenutku izbijanja rata. S obzirom na mnogobrojne oscilacije na tržištu u periodu kriznih situacija, neposredne ratne opasnosti ili prvih dana rata (povećana tražnja potrošnih dobara za svakodnevni život, stvaranje zaliha u domaćinstvima i sl.), ova mera ima ogroman praktični značaj za stabilnost privrednog sistema u ratnim uslovima, bez obzira što ponekad neće biti moguće u potpunosti eliminisati posledice objektivno sve većih disproporcija između robnih i novčanih fondova u ratnim uslovima (sa jedne strane dopunske emisije novca u cilju finansiranja ratnih napa, tj. povećanje tekuće novčane mase, a sa druge strane, sve uža proizvodnja roba široke potrošnje usled preorijentacije na ratni kolosek, tj. sve manje klasičnih roba na klasičnom tržištu, a sve više specifičnih roba na tzv. zatvorenom tržištu).

Potrošnja u ratu je domen u kome ima najviše regulative, jer je neophodno zatečenim i proizvedenim dobrima optimalno raspologati u svakom trenutku i na svakom delu teritorije SFRJ. U sferi PROIZVODNE, ZAJEDNIČKE i OPŠTE potrošnje to se čini instrumentarijem PRIORITETA, gde dominantno mesto imaju subjekti koji imaju odlučujuću ulogu u oružanoj borbi i drugim oblicima suprotstavljanja agresiji. U sferi LIČNE potrošnje to se čini pomoću RACIONIRANOG SNABDEVANJA, gde su sva lica svrstana u 5 kategorija, prema njihovom mestu i ulozi u procesu društvene reprodukcije za vreme rata. Ogromna pomeranja u sferi potrošnje karakteriše činjenica da oko 10% vojno organizovanog stanovništva troši oko 75% nacionalnog dohotka u ratu, dok oko 90% ostalog stanovništva troši samo oko 25% nacionalnog dohotka.

Z a k l j u č a k : Objektivno postojanje znatnih limitirajućih faktora kod privrednog sistema SFRJ u ratu mogao bi dovesti do

pojednostavljenog zaključka o preovlađujućem uticaju etatičko-centralističkih tendencija, odnosno sužavanja ekonomske samostalnosti osnovnih privrednih subjekata u ratu. Međutim, to bi bio spoljni utisak na osnovu sagledavanja sveukupnog instrumentarija za vreme rata. Pri tome treba imati u vidu objektivnu činjenicu da ratove vode države, pa želeo to ili ne, državni aparat na određen način mora biti u epicentru ratnih zbivanja. Samoupravno socijalističko društvo u našoj zemlji, sa izvanredno širokim spektrom samoupravnih institucija, konstituisano je i kao država. Bilo bi nelogično za vreme rata ne iskoristiti i ove pogodnosti i prednosti nad agresorom. Pri formiranju zaključne ocene o karakteru privrednog sistema SFRJ u ratu treba imati u vidu osnovne odrednice pri izradi planova funkcionisanja proizvodnje i usluga u ratu svih samoupravnih organizacija i zajednica. To su:

- obaveze iz zakona i odluka društveno-političkih zajednica;
- zadaci i aktivnosti koji proističu iz samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora;
- mere i aktivnosti koje su utvrdile same organizacije udruženog rada u okviru odbrambenih priprema, na osnovu procena sopstvenih mogućnosti i raspoloživih resursa užeg regiona i zemlje u celini.

Samo u prvoj grupi odrednica izražen je uticaj užih i širih društveno-političkih zajednica. Druga i treća grupa odrednica klasičnog su samoupravnog karaktera. Kvantitativno posmatrano, druga i treća grupa imaju neposredan uticaj na oko 80% sadržaja planova samoupravnih organizacija i zajednica u ratu. Iz toga nije teško izvući pravi zaključak o karakteru i fizionomiji privrednog sistema SFRJ u opštenarodnom odbrambenom ratu, o optimalno mogućnom stepenu privredne samostalnosti svakog subjekta u ovim specifičnim ratnim uslovima.

Bitno je da društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju, samoupravljanje kao osnovni društveni odnos, suštinska pitanja položaja radnika u udruženom radu i društvene reprodukcije ostaju kao fundamentalna rešenja samoupravnog privrednog sistema SFRJ i u eventualnom ratu, a da se izmene i prilagođavanja u sistemu i njegovom mehanizmu vrše samo u ograničenoj meri i privremeno, kada to zahtevaju strategijski interesi zemlje i njene opštenarodne odbrane, u skladu sa Ustavom SFRJ (član 317 i dr.).

Collonel dr. LJUBOMIR PETROVIĆ

ECONOMIC SYSTEM OF YUGOSLAVIA WITHIN THE FRAME OF THE
TOTAL NATIONAL DEFENSIVE WAR

Summary

The selfmanaging economic system of the SFRY has already existed for full three decades under the conditions of important socio-economic contradictions in the contemporary world; the existence of antagonist military-political blocs, the neoimperialism and political hegemonism. Its historical inevitability, value and right of serving as an example or being as a phenomenon which indicates the possible course (tendency) of development of socio-economic relationships of mankind during last decade of 20th and first decades of 21st centuries, should show, in addition to everything else, through the preservation and defense of its own accomplishments. It does this in the course of regulator peacetime defense preparations. In the fifties the process of withering away of the state began in the economic sphere. In the seventies it has radically proved itself in the sphere of countries' defense, too by the reaffirmation of the conception of the Total National Defense by what was reached the turning point of this unique process in the whole former history of human society.

The selfmanaging economic system of the SFRY introduced in 1950th year, paralelly with its developmental tendencies from rudimentary to more modern forms, had to bring and brought to radical changes also in the sphere of projection and creation of potential war economic system. But, this process of forming up of fictitious war economic system of the SFRY, which would, both by the form and by the essence, express the character and tendencies of development of socio-economic system of the SFRY has gone slowly and with difficulties. It was understandable, for the whole former experiences have shown that war economic system, regardless of the character of the country in which it was expressed has many connecting points with the administrative-centralistic management, since, at one time it appears as the cause and in the other time as the result of the war economic system.

One fact of the greatest theoretical and practical meaning should be taken into consideration during detailed definition of the character and physiognomy of the economic system of the SFRY in the Total National Defensive War. Namely, the System of the Total National Defence of the SFRY represents the system in which paralelly exist and function different subsystems, such as: armed forces, civil defense, service of air observation, information and warning, economic and social activities etc. Within the subsystem of the armed forces (Yugoslav Peoples Army and territorial defence) objectively has been expressed the presence of the „monocentrism“ while all the other subsystems of the „polycentrism“ constitutional elements.

In forming up of the definitive assessment on the character of economic system of the SFRY in the possible war, it has to be kept in mind, the basic determinants in planning of functioning of the production and services in the

war of all selfmanaging organizations and communities. They are following: a) obligations from the acts and decisions of social-political communities; b) assignments and activities originating from the selfmanaging contracts and social compacts; c) measures and activities defined by the basic organizations of associated labour and working organizations within the frame of defence preparations, on the basis of assessments of own possibilities and available resources of the local regions and the country as a whole. Only in the first group of the determinants the influence of smaller and larger socio-political communities has been expressed. The second and third groups of the determinants are of classical selfmanaging character. Viewed from the quantitative standpoint, the second and the third group of the determinants have direct influence on about 80% of contents of plans of selfmanaging organizations and communities in the war.

Д-р ЛЮБОМИР ПЕТРОВИЧ

ХОЗЯЙСТВЕННАЯ СИСТЕМА СФРЮ ВО ВСЕНАРОДНОЙ ОБОРОНИТЕЛЬНОЙ ВОЙНЕ

Резюме

Хозяйственная система СФРЮ основывающаяся на самоуправлении существует уже полных три десятилетия в условиях крупных общественно-экономических противоречий современного мира, существования антагонистических военно-политических блоков, неоимпериализма и политического гегемонизма. Свою историческую неминуемость, стоимость и силу примера те своеобразное явление указывающее на возможные тенденции развития общественно-экономических отношений человечества в течение последних десятилетий XX и в первых десятилетиях XXI столетия, должна показать, кроме всего остального, и при обороне своих завоеваний. Она это делает в процессе очередных оборонительных подготовлений относящихся к мирному времени. В пятидесятых годах процессе отмирания государства начался в сфере экономики, а затем реафирмированием концепции всенародной обороны в семидесятых годах она была радикально подтверждена и в области обороны страны, а этому была достигнута переломная точка этого процесса, единственного во всеобщей до настоящего времени истории человеческого общества.

Самоуправляемая хозяйственная система СФРЮ, инавгурируемая в середине 1950 года, параллельно с своими тенденциями развития от зачаточных до более развитых видов, должна была привести и привела к радикальным изменениям и в сфере концепции потенциальной военной хозяйственной системы. Но этот процесс оформления предполагаемой военной хозяйственной системы СФРЮ, который бы как по форме так и по содержанию отражал характер и тенденции развития общественно-

-экономической системы СФРЮ в мирное время, длился медленно и спазматично это и понятно, так как все до того времени существующий опыт показывал что военная хозяйственная система, не смотря на характер страны в которой выражается, имеет много точек соприкосновения с административно-централистическим управлением, так как оно иногда является причиной, а в другой раз — последствием военной хозяйственной системы.

При более точном определении характера и физиономии хозяйственной системы СФРЮ во всенародной оборонительной войне, необходимо иметь ввиду один из факторов самого широкого теоретического и аппликационного значения. А именно, система всенародной обороны СФРЮ является своеобразной системой в которой параллельно существуют и функционируют разные подсистемы какими являются: вооружённые силы, гражданская оборона, служба наблюдения, оповещения и связи, хозяйственных дел, общественной деятельности и тому подобное. В подсистема вооружённых сил (ЮНА и ТО) объективно выражено присутствие моноцентризма, в то время как остальные подсистемы имеют полицентрические учреждённые элементы.

При формировании заключительной оценки о характере хозяйственной системы СФРЮ в эвентуальной войне нужно иметь в виду основные определения при разработке планов функционирования производства и услуг в течение войны в отношении всех самоуправляемых организаций и объединений. Таковыми являются: а) обязательства по законам и решениям общественно-политических объединений; б) задачи и деятельность происходящие из соглашений основывающихся на самоуправлении и общественных договоров; в) меры и деятельность которые подтвердим сами основные организации объединённого труда и организации трудящихся в рамках оборонительных подготовлений, на основании оценок собственных возможностей и располагаемых ресурсов более узких регионов и страны в целом. Только в первой группе определений выражено влияние более мелких и более широких общественно-политических объединений. Вторая и третья группа определений имеют классический самоуправляемый характер. Если рассматривать в количественном отношении, то вторая и третья группа имеют непосредственное влияние на около 80% содержания планов самоуправляемых организаций и объединений на войне.

